

ВІДГУК

офіційного опонента доктора педагогічних наук, професора Жуковського Василя Миколайовича на дисертацію Марушак Олександри Миколаївни «Підготовка майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної компетентності школярів засобами дитячої періодики», подану на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

1. Актуальність теми виконаної роботи та її зв'язок із планами відповідних галузей науки

Актуальність і доцільність дослідження обраної Марушак Олександрою Миколаївною теми дисертації «Підготовка майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної компетентності школярів засобами дитячої періодики» зумовлена глибинними змінами у багатьох сферах суспільного життя нашої держави, перетворення її на суб'єкт міжнародної співпраці, необхідності підготовки конкурентоздатних фахівців у різних галузях знань. Реалізація цих нових і важливих завдань вимагає від вітчизняних освітніх закладів більш швидкого і системного переходу від знаннєвої до компетентнісної парадигми всіх ланок освіти, починаючи з початкової.

Відповідно до вимог реформи нової української школи система початкової освіти покликана забезпечити реалізацію компетентнісного підходу у навчально-виховному процесі, а комунікативна компетентність має стати провідною у процесі формування особистості молодшого школяра. Головною дійовою особою у розвитку комунікативної компетентності учнів початкової школи є вчитель, і від його професійної підготовки залежить ефективність вирішення окресленої проблеми.

Актуальність дослідження підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної компетентності школярів засобами дитячої періодики належним чином аргументована такими державними документами як Закон України «Про освіту» (2017 р.), Закон України «Про вищу освіту» (2017 р.), Державним стандартом початкової загальної освіти (2011 р.), Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти (2011 р.).

Формування комунікативної компетентності в початковій школі вимагає використання вчителями відповідних форм, методів і засобів навчання. Важливе місце у цьому контексті займає дитяча періодика і майбутній учитель має професійно готуватися до її використання. Дитяча періодика володіє значним дидактично-культурологічним потенціалом, пропонуючи відповідні зразки писемного мовлення для школяра, даючи можливість належним чином будувати процес формування комунікативної компетентності сучасних учнів молодшої школи. З огляду на зазначене, а також через відсутність у вітчизняній педагогічній науці системних досліджень використання дитячої періодики актуальність рецензованої дисертації не викликає сумніву.

Дослідження Марущак О. М. виконано відповідно до плану наукових досліджень кафедри педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка «Професійна підготовка майбутніх фахівців в умовах ступеневої освіти» (державний реєстраційний номер 0110U002274). Тему дисертаційної роботи затверджено на засіданні вченої ради Житомирського державного університету імені Івана Франка (протокол № 6 від 22. 01. 2016 р.) та погоджено рішенням бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 3 від 29. 03. 2016 р.).

2. Найбільш істотні наукові результати, що містяться в дисертації

Дисертанткою теоретично обґрунтовано та розроблено модель підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної компетентності школярів засобами дитячої періодики та педагогічні умови її реалізації; розкрито сутність поняття «підготовка майбутніх учителів до формування комунікативної компетентності молодших школярів засобами дитячої періодики»; здійснено історико-педагогічний аналіз становлення та розвитку дитячих періодичних видань, комплексно проаналізовано використання дитячої періодичної преси в Україні; систематизовано матеріали дитячих періодичних видань, спрямованих на формування комунікативної компетентності молодших школярів; виділено структурні компоненти, критерії та відповідні показники рівнів сформованості готовності майбутніх учителів

початкової школи до формування комунікативної компетентності школярів засобами дитячої періодики; розроблено методiku впровадження моделі підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної компетентності школярів засобами дитячої періодики; удосконалено зміст, форми і методи професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи, уточнено зміст понять «компетенція», «компетентність», «комунікативна компетентність», «комунікативна компетентність молодших школярів», «дитяча періодика».

3. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, сформульованих у дисертації

Новизна і вірогідність одержаних результатів дослідження Марущак О. М. у цілому не викликають сумніву. Вони забезпечується належною методологічною базою, ґрунтовним вивченням і критичним аналізом науково-педагогічних праць, державних документів, матеріалів Міністерства освіти і науки України, які стосуються проблем освіти, зокрема, підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної компетентності школярів засобами дитячої періодики. Наукові результати дослідження достатньою мірою апробовані та опубліковані у фахових виданнях. Найбільш суттєві наукові результати, одержані здобувачкою, викладено в загальних висновках та висвітлено в опублікованих працях. У дисертації переконливо обґрунтовано вибір теми наукового пошуку, його мету і завдання, застосовано адекватні їм методи дослідження. Широкий комплекс методів наукового пошуку – теоретичних, емпіричних і методів математичної статистики – дав можливість досягнути мети і виконати визначені завдання.

Вищевикладене дає підстави стверджувати, що наукові положення, висновки і рекомендації дисертаційного дослідження Марущак О. М. достатньо обґрунтовані й достовірні.

4. Значення для науки і практики отриманих автором результатів

Дисертаційна робота Марущак О. М. містить нові, раніше не захищені наукові положення, а отримані результати розв'язують актуальне наукове завдання, яке полягало в обґрунтуванні теоретичних засад проблеми підготовки

майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної компетентності школярів засобами дитячих періодичних видань, визначенні структури, критеріїв, показників та рівнів сформованості готовності майбутніх учителів початкових класів до формування комунікативної компетентності школярів засобами дитячої періодики, розробці структурної моделі підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної компетентності школярів засобами дитячої періодики та її експериментальної перевірки за допомогою відповідної авторської методики.

Основні положення й результати дослідження впроваджено в освітній процес п'яти вищих навчальних закладів України, в тому числі: Житомирського державного університету імені Івана Франка (довідка про впровадження № 956 від 23. 11. 2017), Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (довідка про впровадження № 1537 від 22. 06. 2017), Мукачівського державного університету (довідка про впровадження № 704 від 11. 04. 2017), Херсонського державного університету (довідка про впровадження № 11-26/386 від 06. 03. 2017), Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка (довідка про впровадження № 05-16/80 від 26. 04. 2017).

5. Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації

Теоретичні результати і матеріали дисертаційного дослідження Марущак О. М. можуть бути використані у вищих навчальних закладах для підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної компетентності школярів засобами дитячої періодики; викладачами вищих навчальних закладів для удосконалення програми навчальних спецкурсів відповідно до тематики дослідження та для підготовки відповідних методичних рекомендацій під час вивчення літературознавчих і методичних дисциплін («Дитяча література з основами культури і техніки мовлення», «Методика навчання української мови», «Методика навчання літературного читання», «Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи» та ін.); видавцями та редакторами для систематизації

матеріалів дитячих періодичних видань з метою формування комунікативної компетентності школярів; науково-педагогічними працівниками ВНЗ у процесі читання лекцій і проведення семінарських занять щодо використання у навчально-виховному процесі закладів вищої освіти, педагогічними працівниками під час безпосередньої роботи у початковій школі та на курсах у системі післядипломної педагогічної освіти.

6. Оцінка змісту дисертації та її завершеність у цілому

Дисертаційна робота Марущак О. М. належним чином структурована. Її структура визначається метою і завданнями, поставленими дисертанткою. Вона складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел і додатків. Текст роботи ілюстрований 22 таблицями та 24 рисунками. Загальний обсяг роботи – 379 сторінок, основний зміст дисертації – 215 сторінок. До списку використаних джерел включено 292 найменування, з яких 12 – іноземними мовами. Особливо слід відзначити численні додатки до дисертації, які значною мірою поглиблюють, розширюють та конкретизують її зміст.

У першому розділі – **«Теоретичні основи підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної компетентності школярів засобами дитячої періодики»** - Марущак О. М. робить аналіз понятійно-категорійного апарату проблеми дослідження, подає методологічні засади професійної підготовки вчителів початкової школи до формування комунікативної компетентності школярів засобами дитячої періодики і здійснює історико-педагогічне дослідження функціонування періодичної преси в Україні.

Слід відзначити здійснений у розділі детальний науковий аналіз і обґрунтування дисертанткою вихідних положень наукового дослідження, в тому числі понять «компетенція» (проаналізовано 26 визначень) і «компетентність» (розглянуто 36 визначень), комунікативна компетенція. Це дало можливість дисертантці дати визначення комунікативної компетентності молодших школярів, як інтегрованої якості учнів, що виявляється у здатності формувати мотиваційно-ціннісну основу спілкування, оволодівати мовними

знаннями, уміннями й навичками і застосовувати їх, встановлювати і підтримувати контакти з іншими людьми, використовуючи різні способи взаємодії, ефективно працювати в групах, володіти різними соціальними ролями.

Глибокими є теоретико-методологічні засади дослідження, які дисертантка аналізує на різних рівнях: філософському (діалектичний підхід), загальнонауковому (історико-педагогічний, системний, компетентісний, діяльнісний, особистісно орієнтований, аксіологічний, культурологічний, інформаційно-комунікативний підходи) та конкретно-науковому (теорія мовленнєвої діяльності, теорія навчальної діяльності, наукові положення щодо підготовки учителів початкової школи, розвитку комунікативної компетентності молодших школярів, функціонування дитячої періодики). Важливими для фахівців є узагальнені здобувачкою психологічні вимоги до журналів для дітей молодшого шкільного віку: змістове навантаження, ілюстрованість, актуальність, жанрова різноманітність,

Цікавим є зроблений дисертанткою історико-педагогічний аналіз вітчизняної дитячої періодики, її залежність від історичних та соціально-економічних умов, регіонально-часові групи видань (західноукраїнські періодичні видання для дітей (період до Першої світової війни); західноукраїнські періодичні видання для дітей (міжвоєнний період); центральні та східноукраїнські періодичні видання для дітей (період до Першої світової війни); центральні та східноукраїнські періодичні видання для дітей (радянський період); дитяча періодика України кінця ХХ – початку ХХІ століть) та видання часописів для дітей національних меншин країни різними мовами (польська, ромська, угорська, румунська, молдовська, болгарська, єврейська, арабська). Розділ закінчується відповідними висновками.

У другому розділі – **«Моделювання підготовки вчителів початкової школи до формування комунікативної компетентності школярів засобами дитячої періодики»** - дисертанткою визначено педагогічні умови підготовки вчителів початкової школи до формування комунікативної компетентності школярів засобами дитячої періодики, представлено відповідну структурну

модель, розкрито структуру, критерії, виявлено показники та рівні сформованості готовності майбутніх учителів до формування комунікативної компетентності молодших школярів засобами періодичних видань для дітей.

До заслуг дисертантки у розділі належить експериментальне визначення педагогічних умов підготовки вчителів початкової школи до формування комунікативної компетентності засобами дитячої періодики (створення позитивної мотивації майбутніх учителів до використання дитячої періодики з метою формування комунікативної компетентності учнів початкової школи, формування у студентів знань, умінь і навичок для використання дитячої періодики, створення спеціального освітнього середовища для усвідомлення майбутніми вчителями необхідності використання дитячої періодики для формування комунікативної компетентності молодших школярів.

Заслуговує на увагу детально проаналізована готовність майбутніх учителів до формування комунікативної компетентності молодших школярів засобами дитячої періодики і визначені компоненти готовності (мотиваційний, когнітивний, операційно-діяльнісний, особистісний, рефлексивно-оцінювальний), критерії рівня сформованості (ціле-мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, особистісний, рефлексивний) і показники готовності (початковий, середній, достатній, високий).

Основним досягненням Марущак О. М. стало теоретичне обґрунтування і розробка авторської структурної моделі формування комунікативної компетентності молодших школярів засобами дитячої періодики у складі взаємопов'язаних компонентів (цільовий, концептуальний, змістовий, процесуальний, оцінно-результативний). Розділ завершується відповідними висновками.

У третьому розділі – «Експериментальне дослідження ефективності моделі підготовки майбутніх учителів початкових класів до формування комунікативної компетентності школярів засобами дитячої періодики» - здобувачкою подана програма організації педагогічного експерименту і визначено стан готовності майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної компетентності школярів засобами дитячої

періодики; розкрито зміст впровадження авторської моделі; здійснено аналіз й узагальнення результатів експериментального дослідження готовності майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної компетентності школярів засобами дитячої періодики.

Слід підкреслити вдало проведене, проаналізоване і описане у розділі експериментальне дослідження з перевірки ефективності моделі підготовки майбутніх учителів початкових класів до формування комунікативної компетентності школярів засобами дитячої періодики, що передбачало теоретико-аналітичний, констатувальний і формувальний етапи.

Слід підкреслити належним чином проведений дисертанткою формувальний етап дослідження у складі організаційно-цільового, діяльнісно-змістового і оцінно-результативного етапів. Особливо варто відзначити авторський спецкурс «Актуальні проблеми мовленнєвого розвитку молодших школярів» та розроблені здобувачкою методичні рекомендації «Формування комунікативної компетентності молодших школярів засобами дитячої діагностики», застосування ефективних аудиторних і позааудиторних форм, методів і засобів педагогічного інструментарію. У зв'язку з цим, як наслідок, на оцінно-результативному етапі експерименту було доведено ефективність експериментальної моделі готовності майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної компетентності школярів засобами дитячої періодики за отриманими результатами змін у мотиваційному, когнітивному і операційно-діяльнісному компонентах.

Дисертація належним чином оформлена. У мовностилістичному оформленні дисертації враховано особистості наукового стилю мовлення. Чітку логічну структурованість роботи забезпечують відповідні висновки та узагальнення. Дисертаційна Марущак О. М. за своїм змістом і формою є завершеним дисертаційним дослідженням.

7. Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації

Позитивно оцінюючи рецензовану кандидатську дисертацію Марущак О. М., висловимо деякі зауваження та побажання.

- 1) Перше протиріччя, виявлене і сформульоване здобувачкою – «...між потребою вдосконалення якості професійного навчання майбутніх учителів початкових класів згідно з вимогами сучасного суспільства і недостатнім рівнем професійної підготовки випускників ВНЗ», на наш погляд, є дуже загальним і ще довго буде актуальним.
- 2) Перше завдання дослідження, яке сформульоване таким чином: «Обґрунтувати теоретичні основи проблеми підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної компетентності школярів засобами дитячих періодичних видань та окреслити зміст базових понять дослідження» – слід було б, на нашу думку, подати у такій редакції: «Обґрунтувати теоретичні засади процесу підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної компетентності школярів засобами дитячих періодичних видань та окреслити зміст базових понять дослідження».
- 3) Зважаючи на інтеграційні процеси за участю нашої держави в цілому і педагогічної науки зокрема, прагнення залучити відповідний зарубіжний науково-педагогічний досвід хотілося б бачити у списку використаних джерел більше праць іноземними мовами за темою дисертації. Серед 12 зарубіжних джерел більшість носить загальний характер і стосуються здебільшого питання формування компетентності.
- 4) Поняття «компетенція» і «компетентність» отримали науковий аналіз у дисертаціях і визначення та закріплення у останніх вітчизняних нормативних документах про освіту, тому слід, очевидно, ними послуговуватися і не робити такий об'ємний аналіз цих понять.
- 5) Думається, що історичний аналіз вітчизняних періодичних видань, яке здійснила здобувачка, носить факультативний характер і не обов'язково має бути присутнім у дослідженні з теорії і методики професійної освіти.
- 6) Загальні висновки до дисертації видаються нам дещо фрагментарними, вони мали б бути більш об'ємними і ґрунтовними.

7) Дисертантка використовує низку дослідницьких анкет, які вміщено в додатках на с. 344-349. Слід було б пояснити їх авторство і апробацію, перш ніж вони стали науковим інструментом для дослідження.

Висловлені до дисертації зауваження, побажання і пропозиції не впливають на загальне позитивне враження і не знижують ні теоретичного, ні практичного рівня отриманих у ній результатів.

8. Повнота викладення результатів дисертації в опублікованих працях

Основні положення й результати дисертації висвітлено в 27 публікаціях (із них 2 – у співавторстві), серед яких: 5 – у провідних фахових наукових виданнях України, 1 стаття в закордонному періодичному фаховому науковому виданні, 1 стаття в закордонному збірнику міжнародної науково-практичної конференції, 2 навчально-методичних посібники, 1 методичні рекомендації, 17 статей – в інших періодичних виданнях і збірниках матеріалів конференцій.

Результати дисертаційного дослідження доповідалися на 7 міжнародних, 12 всеукраїнських, 4 регіональних і міжрегіональних наукових конференціях, а також на науково-методичних семінарах кафедри педагогіки й кафедри лінгвометодики та культури фахової мови Житомирського державного університету імені Івана Франка (2014 – 2017 рр.).

9. Ідентичність змісту автореферату та основних положень дисертації

Дисертація та автореферат Марущак О. М. оформлено відповідно до вимог пп. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24. 07. 2013 року зі змінами та доповненнями згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 656 від 19. 08. 2015 р. щодо кандидатських дисертацій та іншими інструктивними вимогами МОН України. Структурна побудова і зміст автореферату ідентичні основним положенням дисертації. Наукові положення, висновки й рекомендації, наведені в авторефераті Марущак О. М., належним чином розкриті й обґрунтовані в рукописі дисертації.

10. Висновок про відповідність дисертації вимогам «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника».

Дисертаційне дослідження Марущак О. М. «Підготовка майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної компетентності школярів засобами дитячої періодики» є актуальним, завершеним, цілісним і самостійним науковим дослідженням, яке має належну наукову новизну, теоретичне та практичне значення. У роботі отримано нові науково обґрунтовані результати, які дали змогу автору здійснити комплексне вирішення важливого актуального наукового завдання, що полягало у підготовці майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної компетентності школярів засобами дитячої періодики.

Дисертаційне дослідження відповідає вимогам пп. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 року зі змінами та доповненнями згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 р. щодо кандидатських дисертацій, а її автор заслуговує присудження наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти.

Офіційний опонент –
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри англійської мови
і літератури Національного університету
«Острозька академія»

В. М. Жуковський